

Rapport

Klassning av jordbruksmark

Dokumentbeskrivning

Typ	Beskrivning
Dokumenttyp:	Rapport, planeringsunderlag
Beställd av:	Samhällsbyggnadsförvaltningen
Upprättad:	2023-05-15
Diarienummer:	SBFV 2023-257
Gäller till och med:	Gäller tills vidare
Dokumentansvarig:	Samhällsbyggnadschef
Revisionshistorik:	
Ansvarig konsult:	Sweco, uppdragsnr: 30042176

Innehållsförteckning

Inledning	4
Uppdraget och syftet med klassningen	4
Jordbruksmark	4
Definition.....	4
Jordbruksmarkens användning och betydelse.....	5
Historisk användning	5
Jordbruksmark som resurs	5
Kulturella, sociala och biologiska värden	6
Ett framtida klimat	7
Jordbruksmark i fysisk planering.....	8
Lagrum och tolkning av denna	8
Underlag till fysisk planering.....	9
Internationellt arbete och Sveriges arbete med jordbruksmarkens värden ...	11
Biologisk mångfald	11
Livsmedelsförsörjning	11
Jordbruksmark i Munkedals kommun	12
Metod och genomförande	14
Avgränsning.....	15
Underlag	15
Ingående parametrar	16
Osäkerheter och begränsningar i data	20
Arrondering	20
Fältform.....	21
Klassning	21
Klassning av jordbruksmark i Munkedals kommun	21
Resultat.....	21
Analys och diskussion	24
Förutsättningar för ett framtida brukande i Munkedal	24
Rekommendationer.....	25
Aktualitet av rapporten.....	25
Referenser.....	26
Bilaga 1 Bortvalda parametrar.....	28

Inledning

Diskussionerna gällande exploatering på jordbruksmark har vuxit de senaste åren. Arealen jordbruksmark har historiskt varierat över tid. Den skiljer sig även geografiskt i Sverige. Frågan kring jordbruksmarken hanteras lokalt, regionalt samt nationellt men styrs även via EU. Det är dock kommunerna som har ansvaret för den fysiska planeringen i Sverige. Jordbruksmark har inte bara betydelse för livsmedelsproduktion utan kan även utgöra kulturhistoriska, sociala och biologiska värden. Exploatering av jordbruksmark ses som en irreversibel process där marken för all framtid tas ur livsmedelsproduktion.

Jordbruksmark är skyddad som värde av nationell betydelse, dels enligt plan- och bygglagen (PBL), dels miljöbalken (MB). Via domar i Mark- och miljööverdomstolen har en praxis vuxit fram vilket gjort det svårare att kunna exploatera jordbruksmark. Jordbruksverket har därmed bedömt att kommunerna behöver ett kommunalt planeringsunderlag avseende jordbruksmark, utifrån vilket det går att göra bedömningar och avvägningar i enlighet med lagstiftningens intentioner.

Uppdraget och syftet med klassningen

Munkedals kommun har under lång tid hanterat jordbruksmark i fysisk planering och under 1990-talet gjorde man en egen klassning av jordbruksmarken. Munkedals kommun arbetar just nu med att ta fram en ny digital översiktsplan, ÖP 2040. Kommunen har i ett tidigt skede identifierat ett behov av förnyade planeringsunderlag, däribland en ny klassning av kommunens jordbruksmark. Beslut om att ta fram en klassning i samverkan med Lantbrukarnas riksförbund (LRF) samt att inkludera arbetet i pågående översiktsplanarbete har tagits av kommunfullmäktige.

Denna rapport tjänar som ett kompletterande underlag till den redovisning i GIS med klassade jordbruksmarksobjekt som tagits fram. I rapporten anges de aspekter som behöver studeras i den fysiska planeringen, för att få en fullgod bild av jordbruksmarkens värde i den fortsatta processen. Kartorna finns tillgängliga som fristående bilagor till rapporten; Bilaga 2-4.

Jordbruksmark

Definition

Jordbruksmark omfattar både odlad jord, alltså åker (som kan ha både vall/bete och spannmål) samt ängs- och betesmark. En ängs- och betesmark är en naturlig gräsmark som har betats eller slagits under många hundra år.

Kultiverade betesmarker benämns de marker som har gödslats eller dikats. De betesmarker som aldrig har gödslats eller tillförts andra produktionshöjande åtgärder brukar kallas för naturbetesmarker. Ängs- och betesmarkerna behöver betas av kor, hästar eller får för att de ska behålla sin mångfald och inte växa igen och bli skog (Jordbruksverket, 2022a).

Även i fall där jordbruksmark tagits ur produktion bedöms marken vara brukningsvärd enligt domar från Mark- och miljööverdomstolen. Så även om marken för närvarande inte behövs för livsmedelsproduktion kan den bedömas som brukningsvärd.

Jordbruksmarkens användning och betydelse

Historisk användning

Dagens jordbrukslandskap har formats och historiskt förändrats utifrån naturens förutsättningar samt människans brukningsmetoder. Dessa förändringar har även präglat förutsättningarna för de arter som finns i anslutning till jordbrukslandskapet. Under det senaste århundradet har jordbruksproduktionen utvecklats mycket snabbt. Det beror på möjligheten att använda nya investeringar som effektivare maskiner, konstgödsel och kemiska växtskyddsmedel, men även sammanslagningen av brukningsområden till större enheter, där det småskaliga brukandet gett plats för det storskaliga. Denna förändring har medverkat till att jordbruksfastigheter har lagts ned samt att intensiteten i brukandet har ökat. Förändringen i jordbruket har skett parallellt med en förändring i samhället, med utveckling av infrastruktur samt vattenreglerande åtgärder (Jordbruksverket, 2019).

Jordbruksmark som resurs

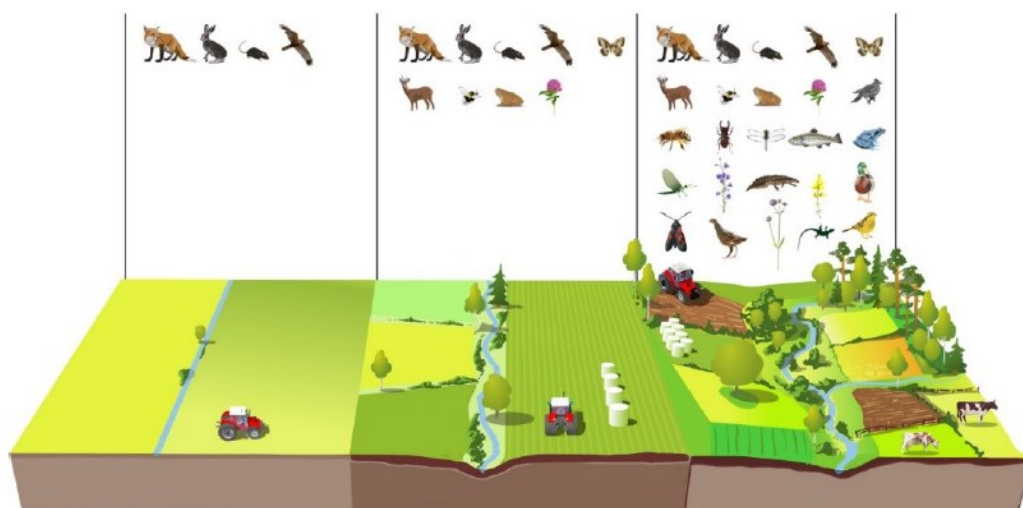
Möjligheterna att odla upp ny åkermark idag är begränsade; den mest lämpliga jorden används redan för odling och omvandling av annan mark till jordbruksmark riskerar att bli en konflikt med andra intressen. Det gör det mycket viktigt att hushålla med de jordbruksmarksresurser vi har. Exploatering av jordbruksmark är en irreversibel process som tar mark ur livsmedelsproduktion för alltid. Åkermarkens olika jordlager har skapats genom årtusenden av biologisk aktivitet och återställs inte genom att avlägsna hårdgjorda ytor (Jordbruksverket, 2021). Brukandet av jordbruksmark kan vara känsligt för fragmentering, då marken delas upp i mindre områden och ger försämrad tillgänglighet för brukaren med följd att markanvändningen försvåras. Det medför en risk för påverkan på både produktionsvärdet med sämre avkastning samt risk för att jordbruket läggs ned.

De senaste åren, i samband med energiomställningen, har åkermark uppmärksamats utifrån möjligheten att nyttja marken för bland annat

vindkraft och solceller. I ett par fall har mark-och miljödomstolen motsatt sig anläggandet av solceller på jordbruksmark, där både fossilfri elproduktion och livsmedelsproduktion utgör viktiga samhällsintressen men där fossilfri elproduktion varit förloraren. Kombinationen av dessa är en fråga som diskuteras och forskning ser på möjligheterna till samexistens av de båda intressena inom samma fastighet (Forskning.se, 2021). Man ser även på möjligheten till att återställa jordbruksmarken efter att solcellerna tagits ur bruk.s

Kulturella, sociala och biologiska värden

Jordbrukslandskapet är ett så kallat multifunktionellt landskap. Med det menas att jordbruksmark utöver att omfatta produktion av livsmedel och foder, är hemvist för en mångfald av arter, rymmer stora sociala värden samt kulturmiljövärden (Jordbruksverket, 2022). Den biologiska mångfalden i jordbrukslandskapet har minskat till följd av utvecklingen inom livsmedelsproduktionen, där småskalighet ersatts av större jordbruksområden och maskiner samt nya brukningsmetoder (Jordbruksverket, 2019). I det storskaliga jordbrukslandskapet, med större och i många fall likformiga jordbruksmarksområden kan ett färre antal växter och djur leva, se Figur 1 (Jordbruksverket, 2019). Samtidigt är det just generationers brukande av jorden som har skapat den samutveckling mellan arter och människor vi ser idag. För att bevara den mångfald som finns i jordbrukslandskapet behöver därmed brukandet av marken fortsätta (Naturvårdsverket, 2022).

Figur 1. En mångfald av arter är knutna till jordbrukslandskapet. Fler arter trivs dock i det småskaliga landskapet (Naturvårdsverket, Jakob Robertsson, 2021).

Den biologiska mångfald som finns knuten till jordbruksmarken i form av insekter som pollinerar grödorna, markorganismer som gör jorden bördig samt fåglar och nyttoinsekter som håller skadedjur i schack, är också av stor betydelse för produktionen av grödor. Den utgör en så kallad ekosystemtjänst. En hög biologisk mångfald minskar sårbarheten och känsligheten vid förändringar, som exempelvis ett förändrat klimat och gör att ekosystemen kan anpassa sig bättre (Naturvårdsverket, 2022).

Figur 2. Biologisk mångfald, i form av bland annat pollinerande insekter, är av betydelse för produktionen i jordbruket (Foto: Börje Larsson, Munkedals kommun).

Det ömsesidiga beroendet mellan den biologiska mångfalden och människans brukande av jorden utgör grunden för att bevara jordbrukslandskapet. Om jordbruket upphör växer landskapet igen och de arter som lever där kommer inte att kunna överleva (Naturvårdsverket, 2022).

Ett framtida klimat

Sveriges, liksom världens framtida klimat, beror på andelen utsläpp av växthusgaser och därmed hur mycket den globala medeltemperaturen förväntas stiga. Uppvärmningen bli större över land än över havsområden och bedöms bli som störst närmast polerna. Det gör att temperaturen kommer att öka mer i Sverige än genomsnittet för världens länder. Uppvärmningen bedöms bidra till förändrade och längre växtsäsong samt bli som störst under vinterhalvåret. Klimatförändringarna i Sverige förväntas ge större variationer i nederbörd med bland annat fler skyfall. Samtidigt tros vattentillgången minska under sommaren till följd av ökade temperaturer och en högre avdunstning (Jordbruksverket, 2022g).

Ett varmare klimat med en längre växtsäsong kan ge rikare skördar av vissa grödor i Sverige. Globalt sett beräknas dock klimatförändringarna bidra till sämre skördar jämfört med idag, med bland annat stigande priser som följd. Klimatförändringarna bedöms även kunna minska tillgången på jordbruksmark internationellt sett. Det svenska jordbruket kan påverkas både positivt och negativt av en globalt förändrad prisbild; försäljningspriset på skördarna ökar men priset på insatsvaror som konstgödsel ökar också. Även den svenska jordbruksmarkens värde bedöms komma att öka i framtiden, då ytan brukningsbar mark minskar internationellt sett (Jordbruksverket, 2022d).

Jordbruksverket har tittat på förebyggande åtgärder mot klimatförändringar med bland annat en utvecklad användning av metoder som redan idag används i jordbruket, som att öka mullhalten i jorden och se över markavvattningsföretag för att få ett mer tåligt jordbruk. Ett varmare klimat kan gynna odlingen av vissa grödor, som korn, havre och majs men extrema vädersituationer som skyfall riskerar å andra sidan att snabbt orsaka förödande effekter (Jordbruksverket, 2022g).

Jordbruksmark i fysisk planering

Lagrum och tolkning av denna

Jordbruksmark är skyddat som värde av nationell betydelse, enligt plan- och bygglagen (PBL) samt miljöbalken (MB).

Enligt 2 kap. 2 § PBL ska

”Planläggning och prövningen i ärenden om lov eller förhandsbesked (...) syfta till att mark- och vattenområden används för det eller de ändamål som områdena är mest lämpade för med hänsyn till beskaffenhet, läge och behov”.

Enligt 3 kap. 4 § MB får

”Brukningsvärd jordbruksmark tas i anspråk för bebyggelse eller anläggningar endast om det behövs för att tillgodose väsentliga samhällsintressen och detta behov inte kan tillgodoses på ett från allmän synpunkt tillfredsställande sätt genom att annan mark tas i anspråk.”

Begreppet 'Brukningsvärd jordbruksmark' avser mark som med hänsyn till läge, beskaffenhet och övriga förutsättningar är lämpad för jordbruksproduktion (Regeringens prop. 1985/86:3¹). Exploatering av jordbruksmark är en irreversibel process där man för alltid tar marken ur livsmedelsproduktion. På senare år har tillämpningen av miljöbalkens 3 kap

---

¹ Förslag till lag om hushållning med naturresurser.

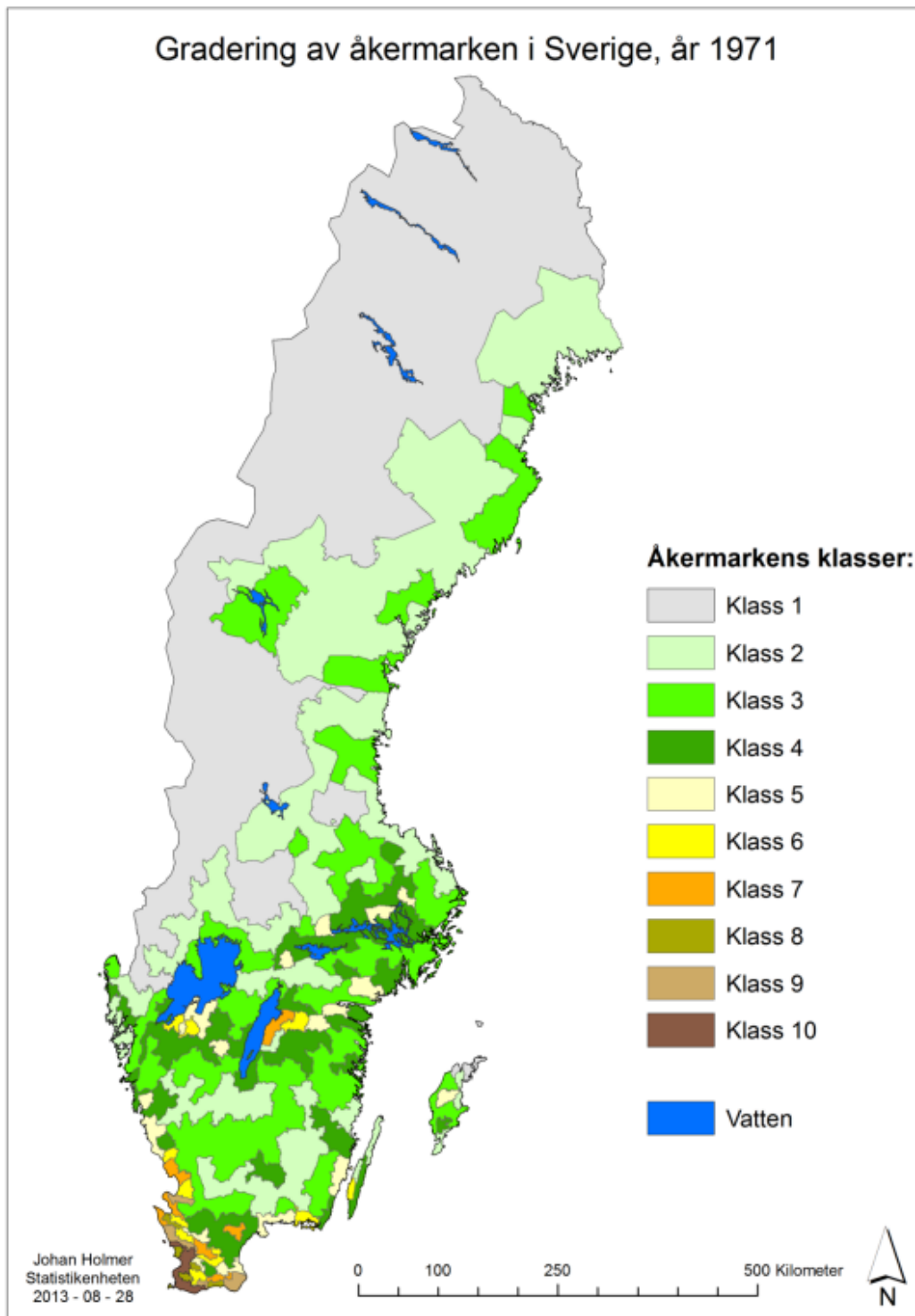
skärpts avseende möjlighet till byggnation på jordbruksmark (Jordbruksverket, 2021).

För att jordbruksmark ska bedömas som brukningsvärd krävs det enligt domar i Mark- och miljööverdomstolen, att marken har brukats i närtid och att den ska ingå i ett sammanhängande jordbrukslandskap som brukats. Det inte är markägaren som avgör om marken är brukningsvärd eller inte. Mark som inte brukats i närtid med anledning av exempelvis olönsamma förhållanden, kan därför ändå bedömas som brukningsvärd med hänsyn till framtida behov. En tydligare definition av vad 'närtid' omfattar ges dock inte. Jordbruksverket bedömer ändå att det är mycket stor andel av åkermarken som kan definieras som brukningsvärd (Jordbruksverket, 2021).

Underlag till fysisk planering

År 1971 genomfördes en klassning av Sveriges åkermarker. Åkermarken klassades in på en tiogradig skala avseende det ekonomiska avkastningsvärdet baserat på skördestatistik från år 1969. Denna åkermarksklassning beslutades vägleda kommunernas avvägningar vid den fysiska planeringen. Klassningen är 10-gradig, där 10 är högsta klass (Jordbruksverket, 2013), se Figur 3. Inget nytt nationellt underlag har tagits fram efter det.

Länsstyrelsens roll är att ta fram regionala planeringsunderlag som ska vägleda kommunerna i deras arbete. Det är dock svårt att ta fram ett samlat regionalt underlag för jordbruksmark, bland annat med anledning av att fysisk planering utgör så kallad 'rumslig planering' samt är platsspecifik (Jordbruksverket, 2021).

Figur 3 visar resultatet av den nationella klassning av jordbruksmark som gjordes i Sverige i början av 1970-talet (Jordbruksverket, 2013).

Internationellt arbete och Sveriges arbete med jordbruksmarkens värden

Sveriges regering tillsammans med EU, har samarbetat kring att stärka landsbygdsutvecklingen. Under åren 2014–2020 genomfördes Landsbygdsprogrammet, med fokus på att utveckla lantbruk och landsbygder för att skapa en attraktiv landsbygd. EU:s gemensamma jordbrukspolitik (CAP) har beslutat att med start under år 2023 och fram till 2027, intensifiera arbetet med jordbrukspolitiken i Sverige och övriga EU utifrån fokus på miljö och hållbarhet samt konkurrenskraftiga företag som ska säkerställa livsmedelsförsörjningen (Jordbruksverket, 2022c). Man vill även bidra till att stimulera jordbrukets positiva miljöeffekter som kolinlagring, hållbar produktion och biologisk mångfald (Regeringskansliet, 2022).

Sveriges arbete med jordbruksmark ingår även i arbetet med att nå de nationella miljömålen och särskilt miljömålet Ett rikt odlingslandskap, där Jordbruksverket är ansvarig myndighet (Jordbruksverket, 2022). Sverige har även antagit, det av FN beslutade, Agenda 2030 som består av 17 globala miljömål för hållbar utveckling. Jordbruket och tillgången till mat utgör kärnan av det globala hållbarhetsarbetet, vilket arbetet med de andra hållbarhetsmålen bygger på (Jordbruksverket, 2018)

Biologisk mångfald

Sverige arbetar med bevarandet av biologisk mångfald bland annat utifrån EU:s naturvårdsdirektiv och de nationella miljömålen. Utmaningen är att nå dessa mål då jordbrukets utveckling delvis går åt motsatt håll sett utifrån de behov som många av odlingslandskapets arter och naturtyper har (Jordbruksverket, 2022).

Betydelsen av att bevara ett rikt och varierat jordbrukslandskap gjorde att Miljömålsrådet under 2017 initierade ett samverkansprojekt där Jordbruksverket, Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet och Länsstyrelserna fick i uppdrag att ta fram en plan för det fortsatta arbetet med att bevara odlingslandskapets biologiska mångfald. Ett fortsatt jordbruk bedömdes som det enskilt viktigaste verktyget för att långsiktigt kunna bevara natur- och kulturvärdena (Jordbruksverket, 2019).

Livsmedelsförsörjning

Det finns totalt sett ingen matbrist på jorden idag, även om tillgången till mat är ojämnt fördelad eller att människor inte har råd att köpa mat. En stor utmaning i framtiden kommer dock vara att producera mat till en växande befolkning, både genom att det krävs mer jordbruksmark och en effektivare produktion (Jordbruksverket, 2018). Andelen åkerareal förväntas även globalt sett minska med anledning av kommande klimatförändringar med höjda havsnivåer och ökenspridning (Jordbruksverket, 2022d).

Figur 4. Andelen jordbruksmark kommer globalt sett att minska i framtiden, till följd av klimatförändringarna. En del av den svenska livsmedelsstrategin går därmed ut på att långsiktigt säkerställa landets livsmedelsproduktion (Foto: Jessica Mattsson, Munkedals kommun).

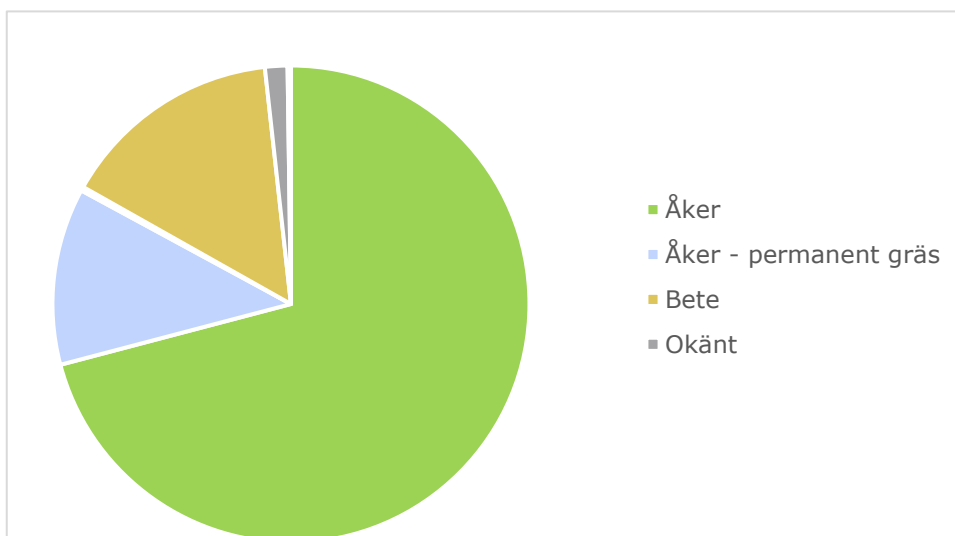
Under 2017 antog riksdagen livsmedelsstrategin, med sikte mot år 2030. Det är den första svenska livsmedelsstrategin som omfattar hela livsmedelskedjan med syfte att skapa tillväxt och sysselsättning samt att bidra till att de nationella miljömålen nås (Regeringskansliet, 2017). En långsiktig strategi för livsmedelskedjan medför att Sverige ska fortsätta att ha en livsmedelsproduktion i landet av tillräcklig omfattning för att kunna bidra till jobb och tillväxt, attraktiv landsbygd och till samhällsnyttor inom hälso-, miljö- och klimatområdet.

Länsstyrelsen i Västra Götalands län arbetar både regionalt (Västra Götalandsregionen) samt lokalt med kommunerna i länet för att stärka den svenska livsmedelssektorn. Regionen, länsstyrelser och kommuner antar mål och strategier för att ta tillvara på den svenska matens potential från produktion ut till konsumenterna. Det innebär ett fokus på fortsatt utveckling av lokala och närproducerade livsmedel (Länsstyrelsen Västra Götalands län, 2018).

Jordbruksmark i Munkedals kommun

Av Sveriges totala landareal används 7 % till jordbruksmark (Jordbruksverket, 2022f). I dagsläget finns närmare 11 000 hektar brukningsvärd jordbruksmark i Munkedals kommun, vilket omfattar cirka 17% av kommunens yta.

Av jordbruksmarken i Munkedals kommun motsvaras cirka 88 % av åkermark (Sweco AB, 2022). Se Figur 5. Cirka 10 % av åkermarken ligger i träda (Jordbruksverket, 2022e).

Figur 5 visar fördelningen av ägoslag i Munkedals kommun enligt 2021, där åker utgör nästan 88 % (Sweco AB, 2022).

I 38 av Sveriges 290 kommuner bestod år 2022 landarealen av minst 40% jordbruksmark. De flesta av dessa kommuner finns i Skåne och Västra Götaland. Fördelningen mellan län och kommuner varierar kraftigt där arealen jordbruksmark i Skåne utgör nästan 45 % av landarealen men det i Dalarna och norröver är generellt mindre än 5 % (Jordbruksverket, 2022f).

Från början av 2000-talet har andelen jordbruksmark i Munkedals kommun totalt sett minskat med närmare 500 hektar (Jordbruksverket, 2022e). Detta är ett resultat av att jordbruksmark i huvudsak konverterats till skog (oftast sämre marker). Drygt 30 hektar av jordbruksmarken har exploaterats under denna tidsperiod, där huvuddelen utgör exploateringar och däribland anläggandet av E6:an (Viktor Ljungström och Åke Svensson, Metria AB, 2021) (Svanström, 2017). Längre bakåt i tiden har sannolikt en långt högre andel jordbruksmark försvunnit. I en nationell kontext har jordbruksmarken totalt sett minskat med cirka 25 % sedan 1927 (Jordbruksverket, 2005). Enligt statistik från Jordbruksverket² odlas främst vall till foder, därefter följt av spannmål som havre och korn, se Tabell 1.

² 2022 års data från blockdatabasen

Tabell 1 redovisar fördelningen av odling av grödor i Munkedals kommun.

Gröda	Hektar
Slätter- och betesvall	4956
Havre	1256
Vårkorn	719
Höstvete	298
Vårvete	200
Grönfoderväxter	194
Vall för fröskörd	94
Vårraps	44

Siffrorna varierar över tid men generellt har vall varit den dominerande grödan i kommunen åtminstone de senaste 30 åren. Andelen åkermark som ligger i träda har ökat under samma tidsperiod. (Jordbruksverket, 2022e)

Metod och genomförande

I nuläget saknas en nationell metod för klassning av jordbruksmark. Jordbruksverket har tagit fram en vägledning som identifierar viktiga parametrar att hantera vid en värdering av jordbruksmark. Den metod som använts bygger på en metod Sweco tagit fram där befintliga data analyseras via GIS baserade analysmetoder. Metoden har Sweco byggt upp genom erfarenheter från tidigare genomförda jordbruksmarksanalyser och lokaliseringstudier och erfarenheter från liknande projekt. I metoduppbyggnaden har Länsstyrelsen i Norrbottens metod för klassning (Norrbotten, 2019) studerats, liksom Jordbruksverkets stödverktyg för arbete med jordbruksmarkens värden (Jordbruksverket, 2021).

Utgångsmetodiken har därefter anpassats efter lokala förutsättningar i just Munkedals kommun samt utifrån dialog med kommunala tjänstepersoner och representanter från Lantbrukarnas riksförbund. Inga platsbesök eller ingående granskningar av block har genomförts utan klassningen har baserats på den ingående data som finns, med en mindre del bearbetning i projektets analysfas.

Resultatet från metoden är en klassning med tre nivåer och fälten presenteras i kartform utifrån graderingen: brukningsvärd (lägsta klass), höga brukningsvärden och mycket höga brukningsvärden (högsta klass). Grunden i klassningen är att lägsta klass är att all jordbruksmark som redovisas är brukningsvärd, men sedan har vissa fält särskilt goda förutsättningar kopplat till brukningsvärde vilket gjort att de fått högre klassificeringar. Det finns en separat klassning för åkermark och en separat klassning för ängs- och betesmark. Det går inte att göra jämförelser mellan de olika klassningarna då

de utgår från olika parametrar, vilket också är anledningen till att resultatet är två separata klassningar.

Klassningen redovisas i kartorna, se fristående Bilaga 2 och 3. Benämningen 'brukningsvärde' står för både betes- och åkermark, då det förutsätts att brukningsvärdet för betesmarken ökar med anledning av att man kan söka ersättning för skötsel.

Avgränsning

Avgränsningar i uppdraget är gjorda utifrån en dialog med tjänstepersoner på Munkedals kommun samt representanter från Lantbrukarnas Riksförbund. Avgränsning har även gjorts utifrån uppdragets storlek och den ingående data som finns tillgänglig vid den aktuella tidpunkten.

Som grund har GIS-analysen fokuserat på parametrar som rekommenderas av Jordbruksverket och parametrar som använts i tidigare jordbruksmarksanalyser på översiktlig nivå. I och med att det saknas en nationell och/eller regional metod för att klassa jordbruksmark har avgränsningen kring vilka parametrar som används utgått från en metod som Sweco tagit fram. I Bilaga 1 redovisas de parametrar som valts bort vid avgränsningen.

Underlag

Som grund till GIS-analyserna som givit klassningarna har följande underlag använts:

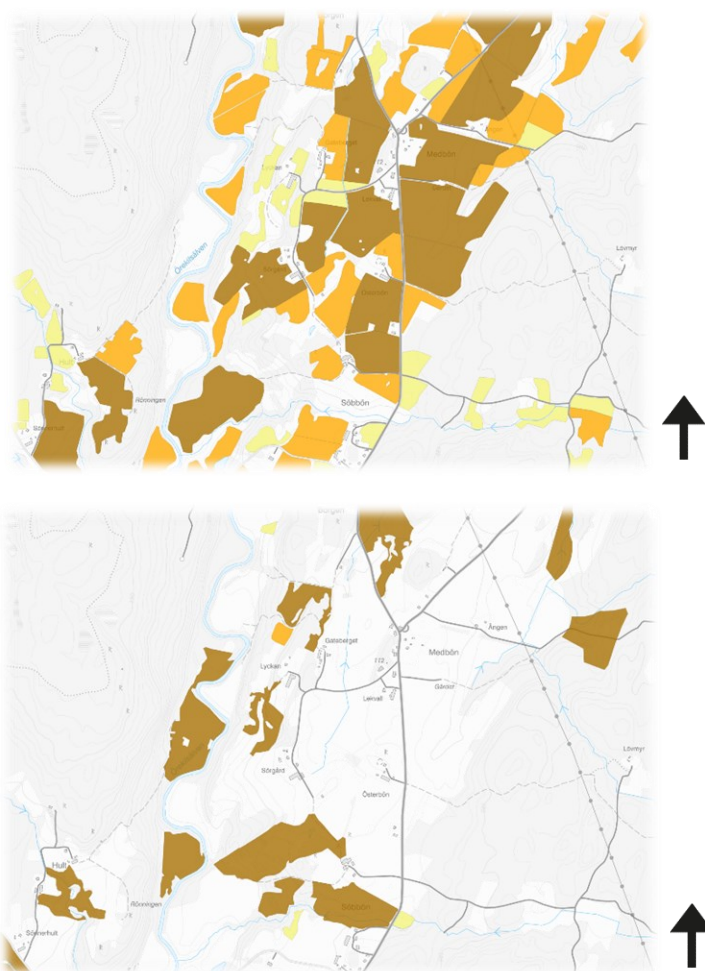
- Jordbruksverkets blockdatabas
    - o Ägoslag *åker, åker med permanent gräs, åker med permanent gröda* och *okänt* har använts som underlag till klassning för åkermark
    - o Ägoslag *bete* har använts som underlag till klassning för betesmark
  - Lantmäteriets fastighetskarta
    - o Odlad åker
- Ängs- och betesmarksinventeringen

Ingående dataunderlag ovan är identifierade utifrån att de tillsammans ger en bra bild över befintligt jordbruksmarksbestånd i Munkedals kommun. Datamängderna förändras och uppdateras dock regelbundet; fält växer igen och vilande marker tas i produktion. All data som redovisas i jordbruksmarksklassningen är brukningsvärd, men då det inte går att utesluta att det saknas jordbruksmarker i underlaget så kan det finnas fler brukningsvärda jordbruksmarker i kommunen än vad som redovisas i analysen.

Ingående parametrar

Storlek

Jordbruksmark med störst areal ger högsta värde i klassningen. Gränsdragningen har anpassats efter förutsättningarna i just Munkedals kommun. Gränserna är också olika för betesmark respektive åkermark eftersom betesmarkerna generellt är mindre än åkermarkerna i Munkedal. En anpassning till storleksfördelningen i Munkedals kommun har landat i en fördelning där fält över 3 hektar åkermark respektive 1,5 hektar betesmark har fått högsta klass medan åkerfält under 1 hektar och betesfält under 0,5 hektar fått lägsta klass.

Figur 6- 7 Inbördes fördelningen för åkermark (överst) och betesmark (underst) med avseende på parametern storlek. Bilderna visar ett utsnitt i norra kommundelen. Den mörkaste färgen (brun) i bilden representerar åkermark över 3 hektar och betesmark över 1,5 hektar och de ljusaste fälten (gul) representerar åkermark under 1 hektar och betesmark under 0,5 hektar.

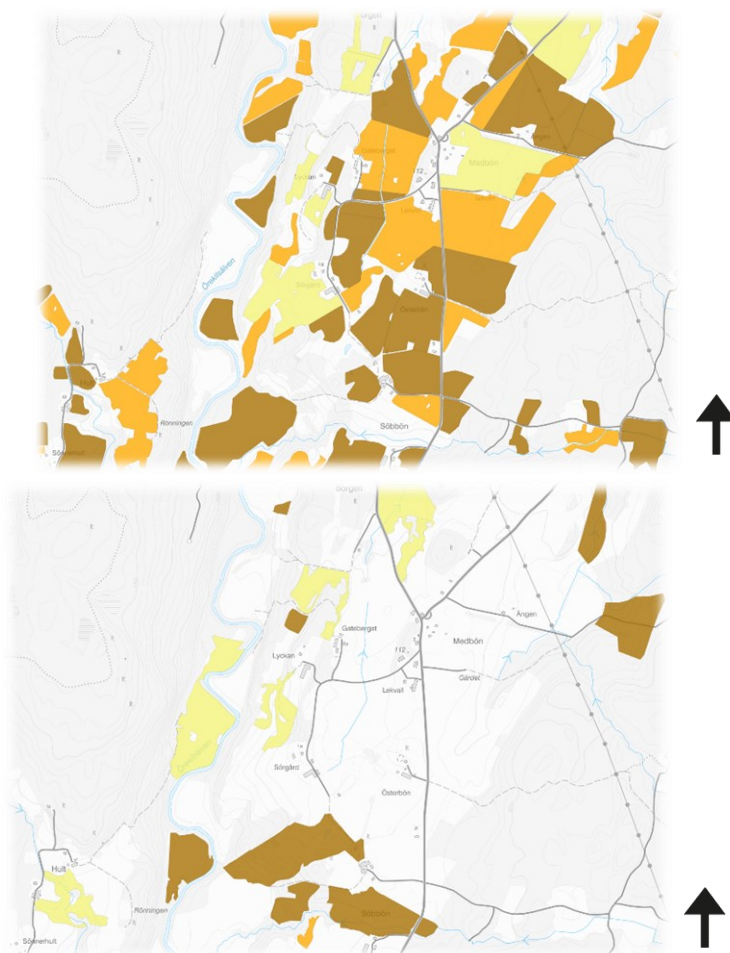

Fältform

Fältform är ett mått som för åkermark används för att mäta hur rationellt ett fält kan brukas med dagens tekniker. En regelbunden rektangulär form innebär färre svängar med maskin än mer flikiga eller kvadratiska fält. Fältformen fås genom en matematisk formel som beräknar relationen mellan omkrets och area. I parametern har förekomsten av åkerholmar gjort att klassningen sänkts ett steg då dessa generellt gör fältet mer svårbrukat.

Parametern fältform appliceras på betesmarker som ett mått på hur mycket stängsel som krävs samt hur mycket arbete som behövs för att underhålla stängslet. Förekomsten av åkerholmar har inte påverkat klassningen för ängs- och betesmarker.

Figur 10-11 Inbördes fördelningen för åkermark (överst) och betesmark (underst) med avseende på parametern fältform. Bilden visar ett utsnitt i norra kommundelen. Den mörkaste färgen (brun) i bilden representerar de fält som fått högst värde med avseende på fältform och de lite ljusaste fälten (gula) representerar de som fått lägst värde.

I praktiken kan dock ett rektangulär jämnt fält också vara lättbrukat. Detta faktum har föranlett att en större andel av fälten har fått hösta klass för just

Figur 13. Jordbruksmark kan ha värden för den biologiska mångfalden (Foto: Erland Pålsson, Munkedals kommun).

Osäkerheter och begränsningar i data

Arrondering

Arronderingen tar inte hänsyn till tillgängligheten för den som för tillfället brukar jordbruksmarken (markägare eller arrendator) utan baseras helt på fältens geografiska läge som ger mer eller mindre goda förutsättningar för ett effektivt brukande. I praktiken har dock vem som brukar fälten stor betydelse för hur effektivt jordbruket kan ske i det aktuella området. Även om markägoförhållanden enkelt kan förändras är arrendeavtal hårt reglerade. Detta till trots är dessa faktorer enklare att förändra än fältens geografiska läge i förhållande till varandra. Blockens form och ägoslagsindelning

Data från Jordbruksverkets blockdatabas baseras på data över mark som jordbrukare själva rapporterat in och söker olika stöd för genom Jordbruksverket. Avgränsningen mellan blocken ska generellt bero av naturliga hinder så som diken, vattendrag, stenmurar, vägar och så vidare. I några fall har uppdelningen mellan blocken gjorts på grund av fastighetsgränser och inte fysiska hinder. I dessa fall har blocken i analysen klassats utifrån att de är två separata, mindre block.

Uppdelningen gällande om jordbruksmarken ska klassas in som åkermark eller betesmark har delvis avgjorts av ägoslagsindelningen vilken kan variera från år till år baserat på vilken typ av stöd som jordbrukaren söker.

Fältform

Den matematiska grundprincipen för att beräkna fältform utgår från idealet om den perfekta kvadraten. Denna matematiska perfektion kan dock med lätthet ifrågasättas i praktiken då ett avlångt block också kan vara lättbrukat. Viss eftersökning har inte genererat en bättre analysformel utan resulterade i stället i valet att i slutklassningen värdera fältformen lägre än övriga parametrar.

Inrapporteringen av icke-brukningsbara ytor inom ett jordbruksblock styrs av jordbrukarna själva. I analysen har stickprov gjorts och förekomsten av åkerholmar ser ut att stämma bra med de inrapporterade håll i ytorna som finns. Däremot finns inte denna data för ytor som härstammar från fastighetskartan vilket gör att förekomsten av åkerholmar inte kunnat analyseras för denna förhållandevis lilla andel av åkermarken i kommunen.

Klassning

På grund av klassningens övergripande karaktär har enbart tre klassningar valts för den slutliga sammanlagda klassningen för både åkermark och betesmark. Klassningen ska ses som en grund för att inbördes värdering och med enbart tre klasser kommer det finnas stora lokala skillnader mellan block inom samma kategori. I vissa fall gör även gränsdragningen att två nästan likvärdiga block hamnar på varsin sida om gränsen.

Klassning av jordbruksmark i Munkedals kommun

Resultat

Resultatet från klassningen redovisas som ett eget underlag i Munkedals digitala ÖP. Kartorna redovisas som bilagor, se bilaga 2 och 3

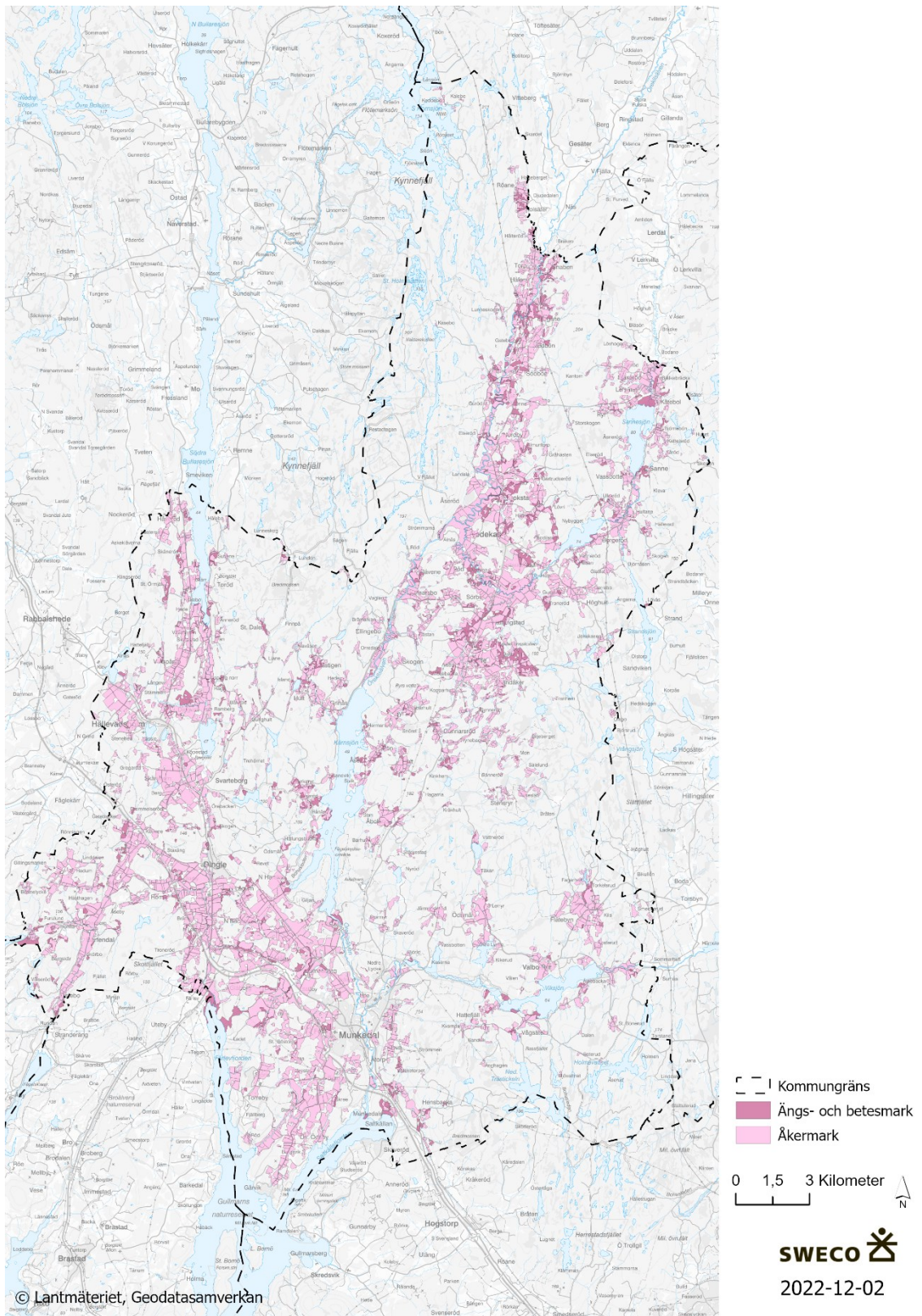
Fördelningen av jordbruksmark i Munkedals kommun är huvudsakligen förlagd längs dalgångar och områden som historiskt varit under vatten. Det finns dock även en koppling till centralorten Dingle samt tätorterna i kommunen, som Munkedal. Se Figur 14. I de kustnära delarna av kommunen finns det jordbruksmark med hög klassning.

Figur 14. Det finns områden med jordbruksmark i anslutning till tätorterna, som Munkedal samt längs med kusten. Fotot visar landsbygd mot Munkedals hamn (Foto: Per Pixel Petersson, Munkedals kommun).

Flest andel jordbruksmarksområden hamnar i mellanklassen (klass 2). Åkermark har procentuellt sett högre andel områden i högsta klassen än vad betesmark har. Här spelar storleken på områdena in, då åkermarken oftare utgörs av större objekt än vad objekten för betesmark gör. Storleken spelar även in i arronderingen och storleken på jordbruksmarken har därför en avgörande roll för klassningen totalt sett. Andelen objekt av betesmark som finns med i naturvårdsprogrammet är få. Det medför att objekt med betesmark också genererar att hamna lägre i klass av den anledningen.

Med anledning av ovanstående är det av yttersta vikt att klassningen av jordbruksmark hanteras tillsammans med en kvalitativ bedömning utifrån nedanstående kapitel.

Figur 15 redovisar resultatet av kartläggningen av jordbruksmark i Munkedals kommun och fördelningen mellan betes- och åkermark (Sweco AB, 2022).

Analys och diskussion

Som ett nödvändigt komplement till gjord klassning behöver underlaget vid fysisk planering kompletteras med vidare studier samt fältbesök för att få en helhetssyn på jordbrukslandskapets produktions-, sociala samt naturvärde för att det ska vara möjligt att nå miljökvalitetsmålet Ett rikt odlingslandskap. Se nedanstående avsnitt.

Förutsättningar för ett framtida brukande i Munkedal

Med framtida klimatförändringar kommer jordbruket att behöva anpassas till ett nytt klimat. Detta är även en aspekt att ha med vid kommande exploateringar, där åkermark med lägre klassning kan komma att vara aktuella för ett framtida brukande utifrån att de inte ligger inom lågpunkter med risk för översvämning, eller i områden med identifierade värmezoner där risk för torka finns. Här blir därmed jordbruksmarkens värde som ekosystemtjänst av betydelse. I den diskussionen kan även vidare analys kring höjdförhållanden, dräneringsförhållanden, dikning och eventuella åtgärder uppströms inverka på produktionsförhållanden.

Närheten till jordbruksmark för fastighetsägaren/ arrendatorn behöver hanteras som en egen aspekt vid bedömning av jordbruksmarkens värde. Tillgängligheten kan beröra flera fastighetsägare/ arrendatorer och medför risken för att avkastningen för brukandet understiger intäkterna med en avveckling av brukandet. Fördelningen av betes- respektive åkermark kan även vara viktig för möjlighet till självhushållning och ett varierat brukande av marken.

Jordbrukslandskapets kulturella och sociala värden är viktiga faktorer att utvärdera i den fysiska planeringen. Särskilt i större sammanhängande delar av kommunen, där landskapsvärdet och upplevelsevärden kan vara av stor betydelse inte bara för friluftslivet, utan även för näringslivet i form av turism.

Även de betesmarksområden som inte ingår i naturvårdsprogrammet och som därmed inte tas med i klassningen, kan ha naturvärden som behöver hanteras i den kvalitativa bedömningen av jordbruksmarken. Exempelvis kan arter eller biotoper som är skyddade, finnas i direkt eller i nära anslutning till objektet. Deras betydelse i jordbrukslandskapet, exempelvis för grön infrastruktur och ekosystemtjänster, behöver vägas in i den samlade bedömningen av jordbruksmarksområdets värde. Se vidare Rekommendationer.

Jordbruksmark med högre naturvärden bör undantas från exploatering. Områden och strukturer som kopplar samman jordbruksområden kan utgöra spridningslänkar.

Jordbruksmarkens betydelse för fossilfri energiproduktion är en aspekt som kan bli av betydelse i den fysiska planeringen. Den jordbruksmark som är kartlagd i denna studie förutsätts vara brukningsvärd, även den med lägst klassning. För den jordbruksmark som inte bedöms vara brukningsvärd i den kvalitativa bedömningen, kan dock fossilfri energiproduktion utgöra ett alternativ.

Rekommendationer

Inför ärende som rör eventuell exploatering av jordbruksmark behöver Munkedals kommun eller privat exploatör ta fram motiv till varför åtgärden eller tänkt exploatering tillgodoser väsentliga samhällsintressen samt att det utifrån allmän synpunkt inte finns annan lämplig mark för ändamålet. Om det visar sig att alla alternativ innebär exploatering på jordbruksmark behöver en inbördes bedömning mellan varje jordbruksfälts värden göras, där framtagna klassning kan utgöra en grund.

I det fortsatta arbetet rekommenderas även att det tas fram någon form av checklista till fältbesök för den kvalitativa bedömningen av den jordbruksmark som är aktuell i kommunal fysisk planering. I checklistan bör utöver jordbruksmarkens kvaliteter för brukande även landskapsbild, kulturmiljö, biologiska värden, ekosystemtjänster samt friluftsliv ingå.

I kommande arbete med översiktsplanering bör:

- större sammanhängande jordbruksmarksområden värnas, både för att möjliggöra ett långsiktigt brukande men även för att bevara kulturlandskapet och dess värden. I dessa landskap är det en fördel om även jordbruksmarksobjekt med en lägre klassning ingår.
- ställningstagande och riktlinjer som möjliggör förutsättningar för ett fortsatt brukande finnas.
- ställningstagande och riktlinjer som underlättar för fortsatt boende i samband med generationsväxlingar i jordbrukslandskapet.

I kommunens fortsatta naturvårdsarbete bör möjliga områden för områdesskydd eller restaurering av exempelvis ängs- och betesmarker identifieras. Områden och strukturer som kopplar samman jordbruksområden som kan utgöra spridningslänkar kan också behöva identifieras samt kan behöva värnas i den fysiska planeringen.

Aktualitet av rapporten

Aktualiteten av rapporten behöver bedömas utifrån senaste kunskap gällande klimatförändringar, ekonomiskt stöd till jordbruket, lagstiftning kring biologisk mångfald samt om en nationell metod för klassning av jordbruksmark tagits fram.

Referenser

- Forskning.se. (2021). *Solceller på åkern ökar skörden*. Hämtat från <https://www.forskning.se/2021/11/24/solceller-pa-akern-okar-skorden/>
- Jordbruksverket . (2013). *Väsentligt samhällsintresse? Jordbruksmarken i kommunernas fysiska planering*. .
- Jordbruksverket. (2005). *Svenskt jordbruk i siffror 1800 – 2004*.
- Jordbruksverket. (2018). *Hållbar produktion och konsumtion av mat*.
- Jordbruksverket. (2019). *Plan för odlingslandskapets biologiska mångfald*.
- Jordbruksverket. (2021). *Värdering av jordbruksmark i planprocessen*.
- Jordbruksverket. (2022). *Ett rikt odlingslandskap*. Hämtat från <https://jordbruksverket.se/jordbruket-miljon-och-klimatet/ett-rikt-odlingslandskap>
- Jordbruksverket. (2022a). *Ängs- och betesmarker*. Hämtat från <https://jordbruksverket.se/vaxter/odling/biologisk-mangfald/angs--och-betesmarker>
- Jordbruksverket. (2022b). *Det här är biologisk mångfald*. Hämtat från <https://jordbruksverket.se/vaxter/odling/biologisk-mangfald/vad-ar-biologisk-mangfald>
- Jordbruksverket. (2022c). *Ny jordbrukspolitik 2023-2027*. Hämtat från <https://jordbruksverket.se/stod/stod-till-jordbruket-och-landsbygden-2023-2027/ny-jordbrukspolitik>
- Jordbruksverket. (2022d). *Jordbruksmarkens värden*. Hämtat från <https://jordbruksverket.se/jordbruket-miljon-och-klimatet/jordbruksmarkens-varden>
- Jordbruksverket. (2022e). *Jordbruksmarkens användning efter kommun och gröda. År 1981-2022*. Hämtat från statistik.sjv.se: https://statistik.sjv.se/PXWeb/pxweb/sv/Jordbruksverkets%20statistikdatabas/Jordbruksverkets%20statistikdatabas__Arealer__1%20Riket%201%C3%A4n%20kommun/JO0104B2.px/?rxid=5adf4929-f548-4f27-9bc9-78e127837625
- Jordbruksverket. (2022f). *Jordbruksmarkens användning 2022. Slutlig statistik*. Hämtat från <https://jordbruksverket.se/om-jordbruksverket/jordbruksverkets-officiella-statistik/jordbruksverkets->

statistikrapporter/statistik/2022-10-20-jordbruksmarkens-anvandning-2022.-slutlig-statistik

Jordbruksverket. (2022g). *Handlingsplan för klimatanpassning, Rapport 2022:08.*

Länsstyrelsen Västra Götalands län. (2018). *Styrdokument för implementering av den nationella Livsmedelsstrategin i Västra Götalands län.*

Munkedals kommun. (2021). Anteckningar Seminarium Tema jordbruksmark_Länsstyrelsen västra götaland län.

Munkedals kommun, samhällsbyggnadsförvaltningen. (2022-01-24). Projektbeskrivning: Gradering av jordbruksmark i Munkedals kommun.

Naturvårdsverket. (2022). *Odlingslandskapet*. Hämtat från <https://www.naturvardsverket.se/amnesomraden/mark-och-vattenanvandning/odlingslandskapet/>

Naturvårdsverket, Jakob Robertsson. (2021). *Sammanställning av metoder för att gynna vilda pollinatörer.*

Norrbotten, L. (2019). *Planeringsunderlag för*. Länsstyrelsen i Norrbottens Län.

Regeringskansliet. (2017). *Vision och mål för livsmedelsstrategin fram till 2030.*

Regeringskansliet. (2022). *Sveriges strategiska plan för genomförande av den gemensamma jordbrukspolitiken 2023-2027.* .

Svanström, G. L. (2017). *Exploatering av jordbruksmark 2011-2015*. Jordbruksverket .

Sweco AB. (2022). GIS analys_Klassning jordbruksmark i Munkedals kommun.

Viktor Ljungström och Åke Svensson, Metria AB. (2021). *Exploatering av jordbruksmark 2016-2020*. Jordbruksverket .

Bilaga 1 Bortvalda parametrar

Avgränsning av parametrar

Det finns många olika parametrar som kommunen kan välja att ta med men där bedömningen av olika anledningar har varit att inte ta med. Anledningen kan bero på flera saker men generellt har det att göra med parametrarnas föränderlighet eller kvalitén/tillgången på indata till analysen. Slutligen finns det många parametrar som behöver tas i beaktande när jordbruksmarkens värden studeras. Det handlar då bland annat om dess värden för kultur, turism, pedagogik, rekreation, ekosystemtjänster och så vidare, läs mer under Kulturella, sociala och biologiska värden. I klassningen har dock enbart hänsyn tagits till jordbruksmarkens brukningsvärden, vilket har begränsat valet av studerade parametrar. Här ingår exempelvis därmed inte jordbruksmarkens potential för fossilfri energiproduktion.

Nedan beskrivs kortfattat de bortvalda parametrar som diskuterats särskilt under arbetets gång.

Markavvattning

En bra dränering är avgörande för en bra produktion. Dräneringen är en aktiv åtgärd och investering som regelbundet behöver underhållas och skötas för att bibehålla sin funktion. Det är en aktiv och föränderlig åtgärd som på kort sikt har stor påverkan på jordbruksmarkens brukningsvärde. Dess konstanta föränderlighet gör det svårt att ha med i en klassning utan snarare något som får ta med i en framtida bedömning av specifika jordbruksmarker, genom exempelvis platsbesök.

Markavvattning styrs ofta genom markavvattningsföretag vilka skulle kunna tas med i en analys. Det faktum att det finns ett markavvattningsföretag säger inget om dess status och underhåll. I klassningen har valet gjorts att inte ta med förhållanden som är föränderliga över tid och där stora osäkerheter finns.

Marknadsvärde/avkastning

Varje fälts marknadsvärde/möjlighet till god avkastning har stor betydelse för dess attraktivitet som jordbruksmark i jämförelse med andra intressen. Markpriser per hektar finns som data att tillgå ur ett nationellt perspektiv men informationen saknas på fältnivå vilket gör det svårt att väga in i en klassning där enskilda fält jämförs med varandra.

Jordart

Markens jordart är ingen föränderlig faktor men dess betydelse varierar mellan olika grödor. Alla jordar kan odlas men passar olika bra för olika grödor. Det är därför svårt att klassificera bättre och sämre jordarter på en generell nivå och det har inte tagits med i denna analys som en ingående parameter.